

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ Η. ΜΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ 2006

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Κανονιστική αλληλοδιαπλοκή: από την ΕΣΔΑ στη Χάρτα της Νίκαιας

ΜΕΡΟΣ Β΄

Νομολογιακή αλληλοδιαπλοκή η δράση των δικαιοδοτικών μηχανισμών

1. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

2. Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά την παραδοσιακή συνταγματική θεωρία τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν μορφή εξουσίας, αναγνωριζόμενη σε κάθε άτομο-μέλος του κοινωνικού συνόλου. Φορέας αυτών είναι το άτομο και αποδέκτης της προστασίας τους είναι ο φορέας της εξουσίας, το κράτος. Η συνταγματική κατοχύρωση των θεμελιωδών ελευθεριών σε κρατικό επίπεδο αποτελεί κεκτημένο για το μεγαλύτερο μέρος του σύγχρονου κόσμου. Δύναται όμως πλέον να θεωρηθεί επαρκής και λυσιτελής η δικαιοκή προάσπιση του ατόμου, όσον αφορά τις ατομικές ελευθερίες, περιορισμένη στο εθνικό πεδίο;

Ο Άγγλος φιλόσοφος Ιμμανουέλ Κάντ, στο φιλοσοφικό του διάγραμμα «Για τη διαρκή ειρήνη μεταξύ των κρατών» υποστηρίζει, ότι το δίκαιο του ατόμου οφείλει να έχει υπερεθνικό και διαχρονικό χαρακτήρα και κάνει λόγο για ένα «δίκαιο των εθνών» (άρα :υπερεθνικό) διεπόμενο από «νόμους παγκοσμίου κύρους, ρυθμίζοντας την ελευθερία του καθενός»¹. Το φιλοσοφικό όραμα του Κάντ υπήρξε ο προάγγελος των διεθνών εξελίξεων των μεταπολεμικών χρόνων του 20ού αιώνα, που απέφεραν τις πρώτες προσπάθειες διακρατικής συσπείρωσης, με κορυφαία στιγμή την ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, στα 1945.

Στη νέα εποχή της κοινωνίας των εθνών, όπου το κράτος δεν είναι πλέον ο αποκλειστικός αποδέκτης της προστασίας του ανθρώπινου δικαιώματος, σημαντικό μέρος της εξουσίας μετατοπίζεται σε υπερκρατικούς φορείς. Στο έργο της κανονιστικής θεμελίωσης της νέας τάξης πρωτεύοντα ρόλο κατέχει η νομική κατοχύρωση των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων. Η σημαντική αυτή περίοδος σφραγίστηκε με την υπογραφή της «Οικουμενικής διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου» από τη γενική συνέλευση του ΟΗΕ, στις 10 Δεκεμβρίου 1948, στο Παρίσι.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, οι δύο εκδηλωθείσες «κινήσεις» υπερκρατικού συντονισμού, το Συμβούλιο της Ευρώπης αφενός και οι Ευρωπαϊκές κοινότητες αφετέρου, έφεραν εξ' ιδρύσεως ορισμένα χαρακτηριστικά, που στρέφονταν περί της προασπίσεως ανθρώπινων δικαιωμάτων. Στο καταστατικό του ΣτΕυ, ως μέσο για την επίτευξη του σκοπού του² αναφέρεται μεταξύ άλλων και «η διαφύλαξη και ανάπτυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου» (κεφάλαιο 1, άρθρο 1, εδ. 2).

Εξάλλου ήδη από το 1957, η Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας περιελάμβανε διατάξεις που αποσκοπούσαν στη διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο έδαφος της Κοινότητας³ και της ελεύθερης εγκαταστάσεως στα κράτη μέλη. Η πρώτη αυτή αναγνώριση των εν λόγω δικαιωμάτων από το κοινοτικό δίκαιο αρμόζει να αντιμετωπισθεί ως έκφραση του αυστηρά οικονομικού χαρακτήρα της κοινότητας (τουλάχιστον στο πρώτο στάδιο λειτουργίας), όπως αυτός

¹ Βλ. Second definitive article, Immanuel Kant "Treaty for perpetual peace among states", 1795

² «Ο στόχος του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι η επίτευξη ευρύτερης ενότητας μεταξύ των μελών του για το σκοπό της διαφύλαξης και συνειδητοποίησης των ιδανικών και των αρχών, που αποτελούν την κοινή τους κληρονομιά, και η διευκόλυνση της οικονομικοκοινωνικής τους προόδου.»

Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης, κεφάλαιο 1, άρθρο 1

³ α.39 & 43 ΣυνθΡωμ (πρώην α.48 & 52 αντίστοιχα) βλ. επίσης και κανονισμό ΕΟΚ αριθ. 1612/68

εκφράζεται στο άρθρο 2 της ιδρυτικής Συνθήκης της Ρώμης, παρά ως κίνηση ενταγμένη στην προβληματική της ευρωπαϊκής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του ατόμου.

Εντούτοις, η προώθηση της νομικής κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο ευρωπαϊκό δίκαιο, έμελε να συντελεστεί μέσα από την διάδραση (interaction) των δύο ετερόνυμων μερών: των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που έφεραν οικονομικό χαρακτήρα, και του πολιτικά αποχρώντος μορφώματος του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η εν λόγω διάδραση πραγματοποιήθηκε σταδιακά πάνω σε δύο άξονες: τον κανονιστικό και τον νομολογιακό.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΟΔΙΑΠΛΟΚΗ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΣΔΑ ΣΤΗ ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ

Η κίνηση προς τη νομική κατοχύρωση των ανθρωπίνων ελευθεριών στο διεθνές πεδίο, ανέδειξε ένα ιστορικό γεγονός-σταθμό για τη διαμόρφωση της Θεωρίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη σύγχρονη ευρωπαϊκή πραγματικότητα:

Η «Σύμβαση της Ρώμης» ή «Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)» υπογράφηκε από τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, στις 4 Νοεμβρίου 1950, στη Ρώμη. Η ΕΣΔΑ τέθηκε σε ισχύ στις 3 Σεπτεμβρίου 1953 και τροποποιήθηκε από το πρωτόκολλο υπ'αρ.11, στις 11 Μαΐου 1994.

Συνολικά, η ΕΣΔΑ συμπληρώθηκε με 13 πρωτόκολλα, με πιο πρόσφατο το πρωτόκολλο α.13 περί κατάργησης της θανατικής ποινής «σε όλες τις περιστάσεις» (Βίλνιους, 3 Μαΐου 2002). Ως προς το περιεχόμενο της, η ΕΣΔΑ βασίστηκε στην «Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών, 1948)

Ανατρέχοντας στους τίτλους των άρθρων της ΕΣΔΑ, που αναφέρονται στα Δικαιώματα και τις Ελευθερίες, βλέπουμε ότι αυτές αφορούν σήμερα :

- το δικαίωμα στη ζωή
- την απαγόρευση των βασανιστηρίων
- την απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων
- το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια
- το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης και τη μη επιβολή ποινής άνευ νόμου
- το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής
- την ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας
- την ελευθερία έκφρασης
- την ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι
- το δικαίωμα συνάψεως γάμου
- την απαγόρευση των διακρίσεων
- την προστασία της ιδιοκτησίας
- το δικαίωμα στην εκπαίδευση
- το δικαίωμα για ελεύθερες εκλογές
- την απαγόρευση της θανατικής ποινής
- το δικαίωμα πραγματικής δικαστικής προσφυγής

Αρμόζει εδώ μια ειδική μνεία στο προβλεπόμενο δικαίωμα πραγματικής προσφυγής (α.6 ΕΣΔΑ).

Η εν λόγω διάταξη αποτελεί σημαντική πρωτοτυπία στο χώρο του διεθνούς δικαίου, καθώς για πρώτη φορά το άτομο επωφελείται σε διεθνές επίπεδο της προστασίας των θεμελιωδών του δικαιωμάτων. Στο άρθρο 6 ανακλάται η ανάγκη επένδυσης της προστασίας των σχετικών

δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο με την ευχέρεια της ατομικής προσφυγής ενώπιον ενός δικαιοδοτικού μηχανισμού διεθνούς περιφερειακής εμβέλειας. Ως εκ τούτου δημιουργήθηκε στα πλαίσια του μηχανισμού του Συμβουλίου της Ευρώπης, για την θεσμική υποστήριξη της ΕΣΔΑ, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, με έδρα το Στρασβούργο. Το ΕΔΔΑ είναι το δικαιοδοτικό όργανο, το οποίο επωμίστηκε με την ευθύνη της επιβολής κυρώσεων στα συμβαλλόμενα μέρη που παραβιάζουν τις διατάξεις της ΕΣΔΑ, που αφορούν στην προστασία και το σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών στον ευρωπαϊκό χώρο.

Το περιεχόμενο των προβλεπόμενων στην ΕΣΔΑ δικαιωμάτων έχει κατά κύριο λόγο αστικό και πολιτικό χαρακτήρα. Τα κοινωνικά δικαιώματα, ιδιαίτερα δε εκείνα που συνδέονται με την εργασία ή τις συνδικαλιστικές ελευθερίες αποτέλεσαν αντικείμενο του μεταγενέστερου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης είναι, στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα, το αντίστοιχο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που κατοχυρώνει τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα⁴.

Ο Χάρτης άνοιξε προς υπογραφή στο Συμβούλιο της Ευρώπης το 1961 και τέθηκε σε ισχύ το 1965. Το αρχικό κείμενο του Χάρτη συμπληρώθηκε το 1988 και αναθεωρήθηκε σε βάθος το 1996.

Ο Χάρτης παρέχει:

- Προστασία στους χώρους εργασίας*
- Ειδική προστασία σε χώρους εκτός εργασίας για ευάλωτες κατηγορίες προσώπων*
- Κοινωνική προστασία για το σύνολο του πληθυσμού, στους χώρους εργασίας και έξω από αυτούς.*

Κύριο γνώρισμα του Χάρτη είναι ο κανόνας σύμφωνα με τον οποίο κάθε συμβαλλόμενο κράτος που τον επικυρώνει δεν υποχρεούται να αποδεχθεί όλα τα δικαιώματα που περιέχει. Υποχρεούται πάντως να αποδεχθεί ένα ελάχιστο αριθμό θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων (άρθρο 20 του Χάρτη).

Η εφαρμογή του Κοινωνικού Χάρτη ελέγχεται, κυρίως, από έναν μηχανισμό που προβλέπει την τακτική υποβολή εκθέσεων. Ο έλεγχος των εκθέσεων έχει ανατεθεί στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων που αποτελείται από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες, ενώ δύο άλλα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Κυβερνητική Επιτροπή και η Επιτροπή Υπουργών, παίζουν έναν πολύ σημαντικό πολιτικό ρόλο. Ένας εκπρόσωπος της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, οι διεθνείς οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων και τα συνδικάτα, καθώς επίσης και ορισμένες μη κυβερνητικές οργανώσεις έχουν συμβουλευτικό ρόλο.

Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, που προβλέπει μηχανισμό συλλογικών αναφορών, τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουλίου 1998, σκοπεύει να μειώσει τη σημασία των πληροφοριών που έρχονται από τις κυβερνήσεις μέσω του μηχανισμού των εκθέσεων των κρατών, και να ενθαρρύνει τους κοινωνικούς εταίρους του Συμβουλίου της Ευρώπης (π.χ. τις διεθνείς οργανώσεις των εργαζομένων) και ορισμένες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις να

² Η Συνθήκη του Άμστερνταμ τροποποίησε το άρθρο 117 της αρχικής Συνθήκης της Ρώμης εισάγοντας την προσθήκη περί σεβασμού των διατάξεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.

καταγγέλλουν απευθείας τις παραβιάσεις του Χάρτη στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, υποβάλλοντας προσφυγές. Το Πρωτόκολλο για τις συλλογικές προσφυγές είναι ο πρώτος μηχανισμός συλλογικών αναφορών στον κοινωνικό χώρο.

Στον χώρο των Κοινοτήτων εξελίξεις στο θέμα της νομικής προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σημειώνονταν μόνο σε νομολογιακό επίπεδο (Βλ. Μέρος Β', περί της δράσης του ΔΕΚ). Η ιδρυμένη το 1992 Ευρωπαϊκή Ένωση, βασιζόμενη στις Κοινότητες (ΣΕΕ, α.1 παρ.3), δεν τέθηκε σε γερά θεμέλια ως προς την κατοχύρωση των δικαιωμάτων. Η ανάγκη για κάλυψη του κανονιστικού κενού για την περιφρούρηση τους στο χώρο της ΕΕ έγινε εμφανής από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '90. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1991) εισάγοντας το άρθρο 6 στο σώμα της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΣΕΕ) αναγορεύει ρητώς τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου σε θεμελιώδεις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αναδεικνύει την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων -όπως αυτή περιγράφεται στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών και στην ΕΣΔΑ- σε βασική παράμετρο του θεσμικού οικοδομήματος της.

Κορυφαία εκδήλωση αυτού του «ρεύματος της αλλαγής» είναι η Σύνοδος κορυφής της Κολωνίας, τον Ιούνιο του 1999, και συγκεκριμένα η εκδηλωθείσα εκεί πρωτοβουλία για την εκπόνηση ενός Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων του ευρωπαίου πολίτη. Αφορμή για τούτο στάθηκαν οι συζητήσεις και το γενικό ενδιαφέρον που αναζωπυρώθηκε από την πεντηκοστή επέτειο της παγκόσμιας προκήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, («Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών, 1948). Κεντρικό σημείο των συζητήσεων ήταν η σκοπιμότητα της κατάρτισης ενός πίνακα θεμελιωδών δικαιωμάτων, που θα περιελάμβανε τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών βάσει, μεταξύ άλλων, της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Στρασβούργου.

Αρμόδιο για την προώθηση του εγχειρήματος χρήστηκε ένα νέο συσταθέν όργανο-πρωτότυπο μόρφωμα για τα διεθνή χρονικά. Η «Συνέλευση» αποτελούνταν από έναν αντιπρόσωπο του αρχηγού κάθε κράτους ή του πρωθυπουργού κάθε χώρας, από δύο εκπροσώπους κάθε Εθνικού Κοινοβουλίου, από δεκαέξι εκπροσώπους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και από έναν εκπρόσωπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Έτσι καθορίστηκαν οι συνθήκες, ώστε να ευνοηθεί η αρμονική συνεργασία κρατικών φορέων (Εθνικές Κυβερνήσεις και Κοινοβούλια) με τα θεσμικά όργανα του υπερκρατικού οργανισμού της Ένωσης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή).

Έπειτα από ένα διάστημα διαπραγματεύσεων, στις 2 Οκτωβρίου 2000 υιοθετήθηκε το τελικό κείμενο του Χάρτη, το οποίο παρουσιάστηκε στη Σύνοδο κορυφής του Biarritz και εγκρίθηκε στη Σύνοδο κορυφής της Νίκαιας.

Για πρώτη φορά, όλα τα δικαιώματα που μέχρι τότε ήταν διάσπαρτα στις διάφορες νομοθετικές πράξεις όπως στις εθνικές νομοθεσίες και τις διεθνείς συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, των Ηνωμένων Εθνών, του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας, συγκεντρώθηκαν σε ένα μόνο έγγραφο. Ο χάρτης, περιγράφοντας με διαφάνεια και σαφήνεια τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, συμβάλλει στην ανάπτυξη της έννοιας του πολίτη της Ένωσης,

καθώς και στη δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (όπως επιβεβαιώνεται στο προοίμιο του χάρτη). Ο χάρτης ενισχύει την νομική ασφάλεια όσον αφορά την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία μέχρι πρότινος εξασφαλιζόταν μόνο από τη νομολογία του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και από το άρθρο 6 της συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο χάρτης περιλαμβάνει ένα εισαγωγικό προοίμιο και 54 άρθρα που κατανέμονται σε 7 κεφάλαια:

Κεφάλαιο I: Αξιοπρέπεια (ανθρώπινη αξιοπρέπεια, δικαίωμα στη ζωή, δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου, απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης, απαγόρευση της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας),

Κεφάλαιο II: Ελευθερία (δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, δικαίωμα γάμου και δικαίωμα ίδρυσης οικογένειας, ελευθερία σκέψης συνείδησης και θρησκείας, ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, ελευθερία των τεχνών και των επιστημών, δικαίωμα εκπαίδευσης, επαγγελματική ελευθερία και δικαίωμα στην εργασία, ελευθερία ίδρυσης επιχείρησης δικαίωμα ιδιοκτησίας, δικαίωμα ασύλου, προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, επαναπροώθησης και απέλασης).

Κεφάλαιο III: Ισότητα (ισότητα έναντι του νόμου, μη διάκριση, πολιτισμική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία, ισότητα ανδρών και γυναικών, δικαιώματα του παιδιού, δικαιώματα των ηλικιωμένων, ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες).

Κεφάλαιο IV: Αλληλεγγύη (δικαίωμα στην πληροφόρηση και στη διαβούλευση με τους εργαζομένους στο πλαίσιο της επιχείρησης, δικαίωμα διαπραγματεύσεων και συλλογικών ενεργειών, δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας, προστασία έναντι αδικαιολόγητης απόλυσης, δίκαιοι και ισότιμοι όροι εργασίας, απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των εργαζόμενων νέων, οικογενειακή και επαγγελματική ζωή, κοινωνική ασφάλεια και κοινωνική αρωγή, προστασία της υγείας, πρόσβαση σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, προστασία του περιβάλλοντος, προστασία των καταναλωτών).

Κεφάλαιο V: Ιθαγένεια (δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι κατά τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι κατά τις δημοτικές εκλογές, δικαίωμα χρηστής διαχείρισης, δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, διαμεσολαβητής, δικαίωμα αναφοράς, ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή, διπλωματική και προξενική προστασία).

Κεφάλαιο VI: Δικαιοσύνη (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, τεκμήριο αθωότητας και δικαιώματα υπεράσπισης, αρχές νομιμότητας και αναλογικότητας αξιόποινων πράξεων και ποινών, δικαίωμα του προσώπου να μην δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη).

Κεφάλαιο VII: Γενικές διατάξεις.

Ο Χάρτης, προστατεύει μεν τα θεμελιώδη δικαιώματα που εμπίπτουν στις τρεις παραδοσιακές κατηγορίες (ατομικά, πολιτικά, κοινωνικά), αποδεικνύεται δε ιδιαίτερα καινοτόμος ως προς την κατάταξη αυτών. Ειδικότερα απομακρύνεται από το παραδοσιακό πρότυπο κατάταξης, αντιστοιχίζοντας τα προστατευόμενα δικαιώματα σε έξι νέες διακριτές ενότητες (αξιοπρέπεια, ελευθερία, ισότητα, αλληλεγγύη, ιθαγένεια, δικαιοσύνη). Το γεγονός δεν έχει προηγούμενο στα διεθνή χρονικά.

Γενικά, τα αναφερόμενα δικαιώματα αναγνωρίζονται σε κάθε πρόσωπο. Με άλλα λόγια, φορέας τους είναι το κάθε πρόσωπο που ζει στην Ευρωπαϊκή Ένωση και φυσικά κάθε πολίτης μέλους της. Ο Χάρτης αναφέρεται και σε κατηγορίες ατόμων με ιδιαίτερες ανάγκες (των παιδιών, των ηλικιωμένων, των αναπήρων). Εξάλλου, το κεφάλαιο V προβλέπει την ειδική κατάσταση του Ευρωπαίου πολίτη αναφερόμενο σε ορισμένα δικαιώματα που ήδη προβλέπονται στις Συνθήκες (ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή, δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, δικαίωμα αναφοράς), εισάγοντας επίσης το δικαίωμα της χρηστής διοίκησης (άρθρο 41, Κεφ. V).

Λαμβανομένης υπόψη της εξέλιξης της κοινωνίας, πέραν των κλασικών δικαιωμάτων (δικαίωμα στη ζωή, ελευθερία της έκφρασης, δικαίωμα πραγματικής προσφυγής), ο Χάρτης αναφέρει δικαιώματα που δεν περιλαμβάνονταν στη σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης του 1950 (προστασία των δεδομένων). Επίσης, υιοθετώντας μια πιο σύγχρονη γλώσσα αναγνωρίζει άλλους τρόπους πλην του γάμου για την ίδρυση οικογένειας και δεν μιλά πλέον για γάμο μεταξύ ανδρών και γυναικών, αλλά απλώς για γάμο (άρθρο 9, Κεφ. II).

Οι γενικές διατάξεις έχουν ως στόχο να καθορίσουν τους δεσμούς μεταξύ του Χάρτη της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΣΔΑ), καθώς και να καθορίσουν το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη.

Αποδέκτες της προστασίας των δικαιωμάτων που διασφαλίζει ο Χάρτης είναι κατά κύριο λόγο τα όργανα και οι οργανισμοί της ΕΕ. Ο Χάρτης εφαρμόζεται στα ευρωπαϊκά όργανα πάντα τηρούμενης της αρχής της επικουρικότητας και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να επεκτείνει τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα που τους αναθέτουν οι Συνθήκες. Οι αρχές του Χάρτη εφαρμόζονται στα κράτη μέλη (στις κεντρικές και στις περιφερειακές και τοπικές αρχές) όταν εφαρμόζουν την κοινοτική νομοθεσία (άρθρο 51, παρ. 1).

Στο υπόμνημα της Επιτροπής, της 21ης Μαρτίου 2001, ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κ. Romano Prodi και ο επίτροπος που είναι αρμόδιος για τη δικαιοσύνη και τις εσωτερικές υποθέσεις, κ. Antonio Vitorino, διακήρυξαν ότι ο Χάρτης πρέπει να αποτελεί σημείο αναφοράς για τις μελλοντικές δράσεις της Επιτροπής. Στο εξής κάθε νέος νόμος ή νομοθετική πράξη που έχει οποιαδήποτε σχέση με τα θεμελιώδη δικαιώματα θα πρέπει να περιλαμβάνει την ακόλουθη επίσημη διακήρυξη: "Η παρούσα πράξη τηρεί τα θεμελιώδη

δικαιώματα και τις αρχές που αναγνωρίζονται κυρίως από τον Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης".

Εντούτοις ιδιαίτερα προβληματικό αποδείχτηκε το ζήτημα του χαρακτήρα και της νομικής φύσης του Χάρτη. Πρόκειται για ένα κείμενο με δεσμευτική ισχύ ή απλώς για μια διακήρυξη δυνάμενη να ασκήσει μόνο πολιτική επιρροή; Επ' αυτού η Διακυβερνητική Διάσκεψη της Νίκαιας, στις 7 Δεκεμβρίου, απεφάνθη υπέρ του διακηρυκτικού χαρακτήρα του κειμένου. Στις 18 Ιουλίου 2003 η Ευρωπαϊκή Συνέλευση για το μέλλον της Ευρώπης, η οποία συνήλθε αρχικά στις 28 Φεβρουαρίου 2002, υπέβαλε ένα σχέδιο συνθήκης που θα στήριζε ένα Σύνταγμα της Ευρώπης. Ο Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων επαναλαμβάνεται εξ ολοκλήρου στα άρθρα από II-39 έως II-46. Η εν λόγω συμπερίληψη του Χάρτη στη βασική συνθήκη θα τον καταστήσει, μόλις εγκριθεί το σχέδιο της Συνέλευσης, νομικά δεσμευτικό. Στις 4 Οκτωβρίου 2003, η διακυβερνητική διάσκεψη όπου συνήλθαν οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων των κρατών μελών και των προσχωρουσών κρατών, ξεκίνησε για να εγκρίνει το κείμενο του συντάγματος (Ευρωπαϊκό Σύνταγμα 10), αλλά δεν έχει ακόμα καταλήξει σε συμφωνία.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΑΛΛΗΛΟΔΙΑΠΛΟΚΗ: Η ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΟΛΟΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ

Δύο είναι οι φορείς της δικαιοδοτικής ευθύνης σε θέματα που αφορούν την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον χώρο του ευρωπαϊκού δικαίου : το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

1.Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Το ΕΔΔΑ ιδρύθηκε το 1959 και λειτουργεί στο πλαίσιο του θεσμικού μηχανισμού του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αποτελεί το θεσμό-φρουρό της εφαρμογής της ΕΣΔΑ, αφού αρμοδιότητα του είναι η επιβολή κυρώσεων στα συμβαλλόμενα μέρη που παραβιάζουν τις διατάξεις της. Κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας του μοιράσθηκε την ευθύνη ελέγχου μη παραβίασης των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ από τα κράτη-μέλη με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το καθιερωμένο από την ΕΣΔΑ σύστημα ατομικής προσφυγής δίνει κατά κύριο λόγο τις λειτουργικές κατευθύνσεις του ΕΔΔΑ, το οποίο καλείται να θεραπεύσει τους παραβατικούς χειρισμούς των εσωτερικών εννόμων τάξεων και να παρέχει στο θιγόμενο άτομο πλήρη αποκατάσταση, με την έννοια υλικής ή ηθικής ικανοποίησης. Ως εκ τούτου, καθίσταται σαφές, ότι η σχέση του με τις εθνικές έννομες τάξεις δεν είναι απλώς επικουρική, αλλά διορθωτική.

2.Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Στο χώρο των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, η ιδέα της προάσπισης ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών δεν αποτέλεσε κυρίαρχο μέλημα εξαρχής. Οι προτεραιότητες ήταν τεχνικής και οικονομικής φύσεως, τείνουσες στην εγκαθίδρυση Κοινής Αγοράς. Ένα δεσμευτικό κείμενο που να ρυθμίζει το πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων απουσίαζε από τα κοινοτικά κεκτημένα. Επιπλέον το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων δεν ανέλαβε να προωθήσει τη δικαιοδοτική παρέμβαση σε ζητήματα προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, παρά μόνο αντιμετώπιζε τα προστατευόμενα δικαιώματα στο στενό πλαίσιο του δικαίου της εργασίας⁵.

Από το 1969 η κατάσταση μεταβάλλεται. Η επέκταση των αρμοδιοτήτων του κοινοτικού μορφώματος και οι βλέψεις για θεμελίωση της αρχής της υπεροχής της κοινοτικής έννομης τάξης έναντι των εθνικών τάξεων των κρατών-μελών έφεραν στην επιφάνεια την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε κοινοτικό επίπεδο. Έπειτα από πιέσεις των κοινοτικών εταίρων σημειώνεται μια σημαντική στροφή στη νομολογία του ΔΕΚ απέναντι

⁵ Βλ. Υποθέσεις ΔΕΚ:αρ. 1-58,αρ. 36,38 & 40/59,αρ.40/64

στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η προάσπιση αυτών αντιμετωπίζεται πλέον ως αναπόσπαστο τμήμα της ενοποιητικής διαδικασίας. Εφεξής τα θεμελιώδη δικαιώματα του πολίτη αντιμετωπίζονται ως μέρος των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου⁶. Δικαιικές πηγές της νέας κατεύθυνσης της νομολογίας του ΔΕΚ, ελλείψει σχετικού κοινοτικού κειμένου, αποτέλεσαν η κληρονομιά των κοινών συνταγματικών παραδόσεων των κρατών μελών, γενικές αρχές περιεχόμενες σε διεθνείς συμβάσεις⁷, ενώ ιδιαίτερα καθοριστικός κρίνεται ο αντίκτυπος της ΕΣΔΑ, όχι ως τυπικής (αφού η ΕΕ δεν έχει προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ) αλλά ως ουσιαστικής πηγής, λόγω των περιεχομένων σε αυτή γενικών αρχών δικαίου. Έως σήμερα το ΔΕΚ έχει διαμορφώσει σταδιακά μέσω της νομολογίας του έναν εκκολαπτόμενο κατάλογο προστατευομένων δικαιωμάτων, ο οποίος, καθώς δεν αποτελεί κωδικοποιημένο σύστημα δικαίου, είναι ανοικτός σε περαιτέρω προσθήκες, οι οποίες προκύπτουν κατά περίπτωση.

Η εκτεταμένη νομολογιακή διάπλαση δικαίου που συντελέστηκε από το ΔΕΚ βρήκε νομική βάση στο θετικό ενωσιακό δίκαιο στο άρθρο 6, παρ. 2 της ΣΕΕ που προστέθηκε με τη συνθήκη του Μάαστριχτ το 1991. Εκεί αποτυπώνεται η μεγάλη επιρροή της ΕΣΔΑ, και δη του Συμβουλίου της Ευρώπης, στη διαμόρφωση του Ενωσιακού δικαίου γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα.

⁶ Βλ. Stauder, αρ. 29/69 και Internationale Handelsgesellschaft, ΔΕΚ 17.12.1970

⁷ Βλ. Nold 4/73, Hoechst, 46/87 & 227/88

ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η πορεία προς την κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το ευρωπαϊκό δίκαιο βρίσκεται σε μια κρίσιμη καμπή. Στη σύγχρονη εποχή της διευρυμένης ευρωπαϊκής ενοποίησης, ο πολίτης της Ένωσης δεν απολαμβάνει την πλήρη προστασία των δικαιωμάτων του. Το πεδίο εφαρμογής της ΕΣΔΑ δεν εκτείνεται στον ενωσιακό χώρο, με αποτέλεσμα το ΕΔΔΑ να μην έχει αρμοδιότητα επί των ενεργειών των ενωσιακών οργάνων. Ενδεικτικό είναι το γεγονός, ότι το νομικό καθεστώς που διέπει την ατομική προσφυγή εναντίον των ενωσιακών οργάνων, όπως περιγράφεται στο άρθρο 230, εδ.4 ΣΕΕ, είναι ιδιαίτερα συσταλτικό σε σύγκριση με το αντίστοιχο στην ΕΣΔΑ. Εξάλλου ο ρευστός «εθιμικός» κατάλογος προστατευόμενων δικαιωμάτων του ΔΕΚ δεν μπορεί να θεωρηθεί ασφαλής εγγύηση, αφού ο κίνδυνος της «εκ των έσω» (από τους κόλπους της ΕΕ) χειραγώγησης του, προς τον αποκλεισμό συγκεκριμένων δικαιωμάτων είναι υπαρκτός.

Υπό αυτές τις συνθήκες, η ύπαρξη ενός κειμένου με κανονιστική ισχύ, το οποίο θα αποτελεί σημείο αναφοράς και κοινό τόπο για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ενοποιημένη Ευρώπη, κρίνεται αναγκαία. Το κλειδί αποτελεί η Χάρτα της Νίκαιας. Προς το παρόν όμως, η δεσμευτικότητα της Χάρτας βρίσκεται σε εκκρεμότητα και τελεί υπό τον όρο της ψήφισης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος 10, στο περιεχόμενο του οποίου εγκολλώθηκε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- «Ζητήματα ευρωπαϊκής διακυβέρνησης και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου»
Συλλογικό έργο, επιμέλεια: Νικόλας Βερνίκος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2004
- «Η αναθεωρημένη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου»,
δεύτερη κριτική έκδοση αναθεωρημένη
Π.Δ. Δαγτόγλου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2004
- «Η Συνταγματοποίηση της ευρωπαϊκής Ένωσης»
Γ. Παπαδημητρίου, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002
- «Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ι: Θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
Νίκος Σκανδάμης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003
- «Ευρωπαϊκό Δίκαιο, κείμενα: Ιδρυτικές Συνθήκες»
Επιμέλεια: Νίκος Σκανδάμης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003
- «Συνταγματικά Δικαιώματα, παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τόμος ΙΙΙ»
Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Ι΄ Έκδοση Αθήνα 2004

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- EUROPA <http://europa.eu.int/>
- EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS <http://echr.coe.int/>
- EUMAP <http://www.eumap.org>
- ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ <http://www.nchr.gr>
- MCE EUROPEAN NAVIGATOR <http://www.ena.lu/mce.cfm>
- UNION DER EUROPAISCHEN FEDERALISTEN <http://www.federaleurope.org/>

ΣΩΚΡΑΤΗ Η. ΜΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

**Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

Μια προσπάθεια για τη σκιαγράφηση της σταδιακής ενεργοποίησης του ευρωπαϊκού δικαίου στο θέμα της κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα γεγονότα σταθμοί, οι συνθήκες, οι πρόσφατες εξελίξεις και ο σημαντικός ρόλος των ευρωπαϊκών δικαστηρίων υπό το πρίσμα της κανονιστικής και νομολογιακής αλληλοδιαπλοκής μεταξύ Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων-Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου της Ευρώπης.

SOCRATES H. MARTINOPOULOS

**THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS
IN THE EUROPEAN LAW**

An effort of shading the progressive activation of the European Law on the subject of the consolidation of human rights. The historical moments, the treaties, the recent developments and the important role of the European courts through the lens of the lawful and jurisprudential interference between European Communities-European Union and the Council of Europe..